

Sammanfattning

Samhällsekonomi

Den globala konjunkturedgång som utlöstes av finanskrisen slog mycket hårt på den svenska ekonomin under 2009, i synnerhet exportindustrin. BNP beräknas ha fallit med hela 4,5 procent, ett historiskt lågvattenmärke.

Osedvanligt starka ekonomisk-politiska stimulanser stabiliserade dock läget på finansmarknaderna och bidrog till en återhämtning av efterfrågan under andra halvåret. Räntesänkningarna gynnade främst den inhemska delen av ekonomin, medan exportindustrin låg kvar på ett onormalt lågt kapacitetsutnyttjande.

Arbetsmarknaden försämrades successivt under året, med sjunkande sysselsättning, främst inom industrin, och stigande arbetslöshet. Inflationen vände dramatiskt nedåt och p.g.a. räntesänkningarna låg KPI-inflationen under noll under en stor del av året.

Konkurrenskraften

Den svenska konkurrenskraften försämrades under såväl 2007 som 2008 till följd av svagare produktivitet än i omvärlden. Produktiviteten fortsatte troligen att försvagas något mer än i konkurrentländerna under 2009, men den kraftiga försvagningen av kronan innebar ändå att konkurrenskraften stärktes under fjolåret.

Arbetskraftskostnaderna i Sverige ökade mindre än i EU och euroområdet både under 2008 och 2009. Tolkningen av det statistiska underlaget för arbetskostnadsökningarna under 2009 försvåras dock av de omfattande arbetstidsförkortningar som genomförts runtom i Europa. Inte minst i Sveriges viktigaste konkurrentland Tyskland har sänkt arbetstid utan motsvarande lönesänkningar drivit upp arbetskostnaderna per timme under 2009. Sett över de senaste 5–6 åren har de svenska arbetskostnaderna ökat i linje med euroområdet och något långsammare än i EU.

Den fortsatta nedgången i produktiviteten reser en del frågor kring konkurrenskraften framöver. Det mesta talar dock för att nedgången i huvudsak varit cykliskt betingad och att produktivitetstillväxten kommer tillbaka när väl produktionen återhämtar sig. Den starka produktivitetsutvecklingen fram till och med 2006 innebär också att konkurrenskraften sett över en längre tidsperiod fortfarande är god.

Inflationen, mätt med det EU-harmoniserade måttet där räntekostnader inte ingår, var väsentligt högre i Sverige än i EU och euroområdet 2009. Det var första gången sedan 2003 som priserna ökade snabbare i Sverige än i EU. Den främsta orsaken till detta var de senaste årens svaga produktivitet som drivit upp kostnaderna per producerad enhet i Sverige. Dessutom bidrog den svaga kronan till att hålla uppe importpriserna.

Den kraftiga pressen på kronan under slutet av 2008 och vintern 2009, när den finansiella oron var som störst, gav en försvagning på cirka 9 procent mellan 2008 och 2009, trots en återhämtning under sommaren och hösten. Därmed blev kronförsvagningen av samma dignitet som under den förra lågkonjunkturen efter millennieskiftet. Om kronan även fortsättningsvis utvecklas i linje

med åren efter förra lågkonjunkturen kommer kronan fortsätta att återta förlorad mark.

Lönestatistik

Den hittills uppmätta löneökningstakten 2009 enligt den månatliga konjunktur-lönestatistiken ligger för ekonomin som helhet på 3,3 procent. För näringslivet är löneökningstakten något lägre, 3,1 procent. De högsta ökningstalen, 4,2 procent, redovisas för landstingen. Tillkommande retroaktiva löner bedöms komma att höja utfallen endast i begränsad omfattning. Hittills har löneökningarna för 2009 legat lägre än 2008 då utfallet slutade på 4,3 procent. Till betydande del är detta en återspeglning av den kraftiga försämringen på arbetsmarknaden under hösten 2008 som började få effekt på löneökningarna under inledningen av 2009.

Reallöneutvecklingen – som under perioden 1995 till 2008 i genomsnitt uppgått till 2,5 procent per år – var 2009 3,5–4 procent, främst till följd av att den genomsnittliga inflationstakten var negativ.

Arbetsmarknadslagstiftning m.m.

Laval domen i EG-domstolen innebär att den svenska lagstiftningen inte stod i överensstämmelse med EG-rätten när det gäller rätten för svenska fackliga organisationer att vidta stridsåtgärder för att få till stånd ett kollektivavtal med utländska företag som utstationerar arbetstagare till Sverige. En särskild utredare tillsattes med uppdrag att föreslå sådana förändringar svensk lagstiftning som behöver göras till följd av EG-domstolens dom. Utredningens betänkande har legat till grund för regeringens proposition, som lämnades till Riksdagen under hösten 2009. I propositionen föreslås ändringar i utstationeringslagen och medbestämmandelagen. Lagändringarna ska träda i kraft den 1 april 2010.

Förhandlingarna mellan Svenskt Näringsliv, LO och PTK om ett nytt *huvudavtal* för den privata sektorn inleddes under hösten 2008. Ambitionen var att komma fram till ett nytt avtal till årsskiftet. Tidpunkten flyttades senare fram till våren 2009. Den 11 mars 2009 sprack förhandlingarna sedan Svenskt Näringsliv bedömt att det inte fanns några förutsättningar för fortsatta förhandlingar. Såvitt kan bedömas var det i huvudsak på två områden som oenighet var som störst: konfliktreglerna och turordningsreglerna vid uppsägning på grund av arbetsbrist.

Avtalsrörelsen 2009

Under 2009 förhandlades 30 av arbetsmarknadens ca 650 kollektivavtal.

Det gällde dels avtal som löpte ut den 31 december 2008, dels avtal som löpte ut under 2009. Till detta kommer Byggnadsavtalet och Anläggningsavtalet från 2007 mellan Sveriges Bygginstrumenter och Svenska Byggnadsarbetareförbundet, som omförhandlades eftersom Byggnads hade sagt upp det tredje avtalsåret. Svensk Teknik och Design valde att inte utnyttja en option på förlängning av avtalstiden till 31 mars 2010 och avtalet upphörde således 31 mars 2009.

Övriga förhandlande branscher var i huvudsak bank och försäkring vars avtal gick ut den 31 december 2008 samt avtal på Almegas och KFO:s områden som gick ut under 2009.

Totalt omfattades ca 175 000 arbetstagare av 2009 års avtalsrörelse varav 70 000 tillhörde Byggnads.

Avtal i rätt tid

Det finns ett samhälleligt intresse av att nya avtal träffas innan de gamla har löpt ut. Det leder till en bättre fungerande lönebildning och att arbetsmarknads-konflikter kan undvikas. Medlingsinstitutet har också enligt sin instruktion i uppdrag att verka för att parterna upprättar tidplaner för sina förhandlingar som syftar till att nya avtal sluts innan de gamla går ut.

Eftersom avtalsrörelsen 2009 omfattade få avtal och ett lågt antal sysselsatta är det inte meningsfullt att statistiskt beräkna ”avtal i rätt tid” för 2009, dock träffades över hälften av avtalen mer än tre veckor efter att det gamla avtalet hade upphört.

Avtalsperiodens längd

De flesta avtalen löper på 12–24 månader och löper ut under 2010. Endast ett avtal, mellan Almega Tjänsteföretagen och Transport för reklamutdelare, har en längre avtalstid, 36 månader.

Avtalsutfall

Eftersom avtalen 2009 omfattar mycket få individer och de största avtalen har mycket öppna lönebestämmelser är det inte meningsfullt att göra statistiska beräkningar enbart för avtal slutna under 2009.

Av de avtal som slöts 2007 var 99 procent på mellan 31 och 42 månader. Parterna hade alltså slutit avtal som gällde under 2009. Den avtalade löneökningen 2009 för arbetare i privat sektor var 3,2 procent plus pension 0,2 procent. För tjänstemännen i privat sektor var den avtalade löneökningen 2,9 procent och arbetstidsförkortningen mindre än 0,1 procent 2009.

Överenskommelser för att överbrygga den ekonomiska krisen

Nedgången i den svenska industrin som följde på den djupa finansiella krisen hösten 2008 blev både snabbare och kraftigare än vid någon annan tidpunkt under efterkrigstiden. Kring årsskiftet 2008/2009 var industriproduktionen 20 procent lägre än vid motsvarande period ett år tidigare. Inom t.ex. fordons-industrin noterades mer än en halvering av produktionen. Samtidigt sköt antalet varsel om uppsägningar i höjden till nivåer som inte setts sedan början av 1990-talet. Mot denna bakgrund inleddes diskussioner mellan arbetsmarknadens parter om hur man skulle anpassa företagens kostnader till den drastiskt försämrade efterfrågan, utan att behöva ta till massuppsägningar av arbetskraft.

Den 2 mars 2009 enades Teknikarbetsgivarna och IF Metall om en överenskommelse för att överbrygga den ekonomiska krisen.

Det blev alltså möjligt att träffa överenskommelse om arbetsbefrielse och eller utbildningsinsatser på mer än 20 procent men utgående lön och andra ersättningar fick inte sänkas mer än 20 procent.

Industri- och Kemigruppen, Stål och Metall Arbetsgivareförbundet, Gruvornas Arbetsgivareförbund, Svemek och IF Metall tecknade den 2 mars 2009 en tillfällig permitteringslöneöverenskommelse som gav de lokala parterna möjlighet att träffa överenskommelse om permittering och permitteringslön. Den tillfälliga permitteringsöverenskommelsen är likalydande med Teknikarbetsgivarnas överenskommelse med IF Metall.

På tjänstemannaområdet konstaterade parterna, sedan Teknikarbetsgivarna, Industri- och Kemigruppen och Stål och Metall Arbetsgivareförbundet stämt Unionen till Arbetsdomstolen, att förfarandet med sänkt arbetstid och sänkt lön var tillåten enligt det centrala avtalet.

Cirka 400 företag inom Teknikföretagen har tecknat krisöverenskommelser. I merparten av företagens avtal omfattas både arbetare och tjänstemän. De lokala krisöverenskommelserna i teknikföretagen innehåller i genomsnitt en arbetstidsminskning med 18 procent och en kostnadsminskning med 13 procent. Den genomsnittliga längden på i krisavtalen är drygt sex månader.

Inför avtalsrörelsen 2010

Medlingsinstitutet har under hösten 2009 haft omfattande kontakter med parterna. Samtal har förevarit med flertalet parter på arbetsmarknaden om den samhällsekonomiska utvecklingen bl.a. utifrån KI:s rapport om lönebildningen samt om vikten av den konkurrensutsatta sektorns lönenormerande roll. Parterna har också redovisat sina synpunkter och tidplaner inför avtalsrörelsen för Medlingsinstitutet.

Under hösten 2009 har Medlingsinstitutet anordnat konferenser och seminarier för parterna, medlarna och journalister inför avtalsrörelsen 2010.

Löneavtalskonstruktioner

I nedanstående tabell redovisas de olika avtalskonstruktioner som förekommer inom respektive sektor fördelade på sju huvudgrupper. Inom respektive grupp förekommer vissa mindre skillnader som dock inte påverkar resultatet.

Avtalskonstruktionernas fördelning på hela arbetsmarknaden

Avtalskonstruktion	Andel av samtliga anställda på arbetsmarknaden			Samtliga sektorer
	Privat	Stat	Kommunal sektor	
1. Lokal lönebildning utan centralt angivet utrymme (sifferlösa avtal)	4	3	2	9
2. Lokal lönebildning med stupstock om utrymmets storlek	5		15	20
3. Lokal lönebildning med stupstock om utrymmets storlek och någon form av individgaranti	6	4	16	26
4. Lönepott utan individgaranti	6			6
5. Lönepott med individgaranti alt stupstock om individgaranti	21			21
6. Generell höjning och lönepott	11			11
7. Generell höjning	7			7

Jämställdhet

Medlingsinstitutet har alltsedan den första årsrapporten för 2001 redovisat vilka slutsatser som kan dras från den officiella statistiken när det gäller löneskillnader mellan kvinnor och män. De beräkningar som redovisas i denna rapport baseras på lönestrukturstatistiken fram till och med 2008.

En jämförelse av kvinnors och mäns genomsnittliga löner för hela arbetsmarknaden visar att kvinnor hade 84,2 procent av mäns lön 2008. Löneskillnaden var alltså 15,8 procent. Löneskillnaden för arbetsmarknaden som helhet har varit relativt konstant under perioden 1992–2008.

Om man med hjälp av standardvägning tar hänsyn till skillnader i yrke, sektor, ålder, utbildning och arbetstid blir löneskillnaden 6,6 procent. Använder man i stället metoden regressionsanalys, och tar hänsyn till samma faktorer, blir löneskillnaden 5,6 procent. Val av metod, samt vilka faktorer man väljer att ta hänsyn till, påverkar storleken på löneskillnaden.

Att män och kvinnor arbetar inom olika yrken är en viktig förklaring till löneskillnaden. Ju högre andel kvinnor ett yrke har, desto lägre är genomsnittslönen. Bland manligt dominerade yrken finns både lågt och högt betalda yrken, bland kvinnligt dominerade yrken finns nästan bara lågt betalda yrken.

Medling, varsel och stridsåtgärder

2009 års avtalsrörelse har varit av högst begränsad omfattning. Särskilda medlare har utsetts i sex avtalsförhandlingar mellan förbundsparter. I fyra av de sex tvisterna utfärdades varsel om stridsåtgärder, varav ett verkställdes. Stridsåtgärderna i det fallet var blockad av övertidsarbete och vissa tjänsteresor. Inga arbetsnedläggelser har under året ägt rum i tvister mellan förbundsparter.

Enligt medbestämmandelagen har Medlingsinstitutet rätt att förordna om tvångsmedling om det finns risk för stridsåtgärder eller om stridsåtgärder redan har påbörjats. Regeln är försedd med ett undantag. Om parterna har träffat ett särskilt avtal om förhandlingsordning och Medlingsinstitutet har registrerat avtalet, kan Medlingsinstitutet inte förordna om tvångsmedling. År 2001 hade Medlingsinstitutet registrerat 16 sådana avtal och som mest har 19 förhandlingsavtal varit registrerade. De senaste åren har det skett förändringar. Ett antal avtal har sagts upp och inom avtal med flera parter har några av parterna lämnat avtalet. Vid utgången av år 2009 fanns det 15 registrerade förhandlingsavtal.

För medling i lokala tvister har Medlingsinstitutet till sitt förfogande fem fasta medlare med varsitt geografiskt verksamhetsområde. En fast medlare förordnas för ett år i taget. De handlägger i första hand tvister mellan ett fackförbund och en enskild arbetsgivare om tecknande av kollektivavtal, s.k. hängavtal. Under 2008 kunde noteras en dramatisk minskning av sådana tvister. Även om en viss ökning har skett under 2009 ligger alltså antalet avtalstvister (18) på en historiskt låg nivå och betydligt under genomsnittet för 2000-talet. Trots att varsel om stridsåtgärder är regel i de lokala tvisterna om tecknade av kollektivavtal, har ett fåtal varsel trätt i kraft eftersom tvisterna vanligtvis får sin lösning under varseltiden. Bundenhet av kollektivavtal kan ske genom att arbetsgivaren

skriver på ett hängavtal eller går in i en arbetsgivarorganisation. Under 2009 blev uppskattningsvis cirka 8 000 nya arbetsgivare bundna av kollektivavtal. Förhållandena har i stort varit de samma under hela 2000-talet. Sett till det totala antalet kollektivavtalsanslutningar som årligen sker på den svenska arbetsmarknaden tillkommer alltså en bråkdel efter varsel och medling.

Ett internationellt mått för att mäta arbetsmarknadskonflikters omfattning är antalet förlorade arbetsdagar till följd av konflikt. 2008 förlorades i Sverige närmare 107 000 dagar, nästan alla hänförliga till arbetsnedläggelser i samband med förbundsförhandlingar. De förlorade arbetsdagarna 2009 uppgick till 1 560. En tredjedel av dessa var resultatet av två olovliga (vilda) strejker. De resterande dagarna härrör från en långvarig avtalstvist i Göteborgs hamn.

Huvuddelen av de registrerade lokala ärendena kan tillskrivas Sveriges Arbetares Centralorganisation (SAC) Syndikalisterna. SAC svarade under 2009 för drygt 65 procent av samtliga varsel. Inte någon av dessa tvister handlade om tecknade av kollektivavtal om löner och allmänna anställningsvillkor. En stor del av varslen gällde indrivningsblockader, men varsel och stridsåtgärder utnyttjades även som påtryckningsmedel i andra tvister. SAC:s ärenden föranleder normalt inga medlingsinsatser.